

## تحلیل تحولات ساختار اقتصادی روستاهای پیرامونی شهر سقز

چیا صالحی بابامیری؛ دکترای جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.  
نصرالله مولائی هاشجین\*؛ استاد گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.  
اکبر معتمدی مهر؛ استادیار گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.  
تیمور آمار؛ دانشیار گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۰۲/۱۴

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۷/۱۶

### چکیده

پویایی و تحول در سکونتگاه‌های انسانی متأثر از عوامل درونی و بیرونی است که میزان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری در شهرها رابطه مستقیم با وسعت و جمعیت دارد اما سکونتگاه‌های روستایی عموماً تاثیرپذیر هستند. این تاثیرپذیری علاوه بر ساختار فضایی - کالبدی بر روابط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نیز است. ضمن تاکید بر این موضوع که تغییرات اقتصادی در روستاها نیز تابعی از شرایط عمومی در سطح ماکرو همچون اقتصاد جهانی، سیاستهای بین‌المللی، ملی و ناحیه‌ای است، میزان پذیرش این تغییرات در نقاط مختلف متفاوت و با سرعت‌های متغیر صورت می‌پذیرد که با فاصله از شهر رابطه مستقیم دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی روند تحولات اقتصادی روستاهای پیرامونی شهر سقز به منظور شناخت و تجزیه و تحلیل و آسیب شناسی، انجام گرفته که در آن تغییرات گویه‌های مرتبط با ساختار اقتصاد روستایی مانند؛ وضعیت اراضی زراعی و باغی، تعداد شاغلین و بیکاران، وضعیت ساختار شغل اصلی و داشتن شغل دوم مورد ارزیابی قرار گرفته همچنین در ادامه میزان اثرات توسعه کالبدی یک شهر میانه اندام (سقز) بر آنها بویژه؛ کاهش مساحت اراضی کشاورزی، کاهش فعالیت‌های زراعی و دامی، بهبود و وضعیت اشتغال و اشتغال در شهر، پس از پیروزی انقلاب اسلامی مورد سنجش، ارزیابی و آزمون قرار گرفته است. نتایج و یافته‌های پژوهش نشان از سرعت تحولات می‌دهد که نمود آن علاوه بر مسائل اقتصادی، ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی - فرهنگی را نیز در بر می‌گیرد که در این خصوص می‌توان به کاهش مساحت اراضی کشاورزی بدلیل الحاق به شهر (ادغام روستاهای صالح آباد و قوخ در داخل شهر پس از انقلاب) و یا تبدیل شدن به خانه باغی‌هایی به منظور گذران اوقات فراغت شهرنشینان اشاره نمود. همچنین می‌توان به از بین رفتن دامداری سنتی در روستاها، اشتغال اهالی روستاها در شهر بعنوان شغل دوم، تغییر در ساختار اشتغال اهالی از بخش کشاورزی به خدمات و صنعت نیز اشاره نمود. روستاهای پیرامونی شهر سقز که دارای مرز بلافضل هستند به عنوان جامعه نمونه انتخاب گردیده و شیوه جمع‌آوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و میدانی انجام شده است.

واژگان کلیدی: اقتصاد روستایی، ساختار اقتصادی، تحولات اقتصادی، روستاهای پیرامونی، سقز.

\* nmolaeih@iaurasht.ir

**(۱) مقدمه**

روابط متقابل بین شهر و روستا با بررسی تفاوتها و جنبه های مکمل بین دو ناحیه آغاز می شود (Kenneth Lynch, 2007:36) که دارای کنشهای متقابل و تاثیرگذار از جنبه های مختلف اجتماعی، کالبدی - فضایی، اقتصادی و... بر همدیگر هستند جنبه اقتصادی یکی از عوامل موثر در برقراری روابط شهر و روستا است (رضوانی، ۱۳۸۱: ۱۲۰). از سوی شهرها در کشورهای در حال توسعه به شدت به نواحی پیرامونی وابسته هستند (Snrech, 1996) و از دگر سو تغییرات در ساختار جمعیتی، افزایش تراکم و گسترش کالبدی شهرها، روستاهای پیرامونی را تحت تاثیر قرار داده که دارای نموده های عینی بویژه در بخش اقتصادروستایی است. در گذشته ای نه چندان دور ساختار اقتصادی روستایی عمدتاً مبتنی بر تولید مواد اولیه بود که امروزه به ساختاری با فعالیتهای چندگانه تولیدی و مصرفی تغییر یافته است. (DEFRA, 2006:3). این تغییرات در روستاهای پیرامونی شهرها با سرعت بیشتری در حال وقوع است.

اگر این امر را ناشی از یک جبر زمانی بدانیم علاوه بر آنکه دارای ابعاد مثبت و منفی است می تواند با دیدگاه سنتی ما نسبت به سکونتگاه روستایی در تضاد باشد که سکونتگاه روستایی را مکانی مبتنی بر بخش اول اقتصاد (شکویی، ۱۳۷۹: ۲۰۶) تعریف نموده. لذا باید بپذیریم برتری کشاورزی بر تمامی ابعاد اجتماع و اقتصاد روستایی که از سال ۱۹۴۷ کاهش یافته رو به پایان است. و در واقع از دوران بعد از تولید گرایی نگاه به نواحی روستایی تغییر یافته است و بازیگران و جذابیت های جدیدی در زندگی روستایی مطرح شده که فراخور نوع نگاه آنها دیدگاه های نوینی در زندگی روستایی پدید آورده اند (Halfacree: 1999:69).

این تغییر دیدگاه در برنامه ریزی های کالبدی نیز مشاهده می گردد و امروزه برنامه ریزی فضایی جایگزین برنامه ریزی شهری و روستایی شده است (Nadin:2007: 43). که شامل برنامه ریزی؛ کالبدی، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی است و هر سکونتگاه روستایی به تناسب ساختار اقتصادی - اجتماعی و همچنین تحولاتی که از گذشته تا به امروز به خود دیده است دارای کارکردهای مشخصی است که در یک تقسیم بندی متعارف می توان آن را در چهار مورد برشمرد؛ کارکرد سکونتی، خدماتی - تسهیلاتی، ارتباطی - استراحتگاهی و اقتصادی - تولیدی (سعیدی، ۱۳۸۸: ۵۲). نکته قابل توجه در این خصوص آن است که یک رابطه معنی دار بین نوع کارکردهای اقتصادروستایی با فاصله از سکونتگاه شهری (شهرهای بزرگ و میانه اندام) وجود دارد به گونه ای که اهمیت بخش دامپروری و زراعت در روستاهای پیرامون شهر کاهش یافته و یا به گونه ای در خدمت تامین نیازهای شهری است، که بخشی از این امر ناشی از فاصله کم و تبادلات اجتماعی، اقتصادی و بخش دیگر متأثر از گسترش کالبدی شهرها بوده است. گسترش کالبدی شهرهای میانه اندام ایران عمدتاً متأثر از رشد جمعیت در دهه ۶۵-۱۳۵۵ و مهاجرت-

های روستا-شهری است. که از جمله پیامدهای شهرنشینی شتابان، گسترش فضایی شهرها و خوردگی روستاها و اراضی پیرامون آنهاست (ضیاءتوانا و قادرمرزی، ۱۳۸۸: ۱۲۰).

امروزه اکثر جمعیت شهری کشورهای در حال توسعه در شهرهای کوچک و میانی زندگی می‌کنند از سویی جمعیت ساکن در نواحی روستایی این کشورها با این شهرها رابطه نزدیکی برقرار نموده- اند (Owusu, 2005: 21) و از دگر سو گستردگی زندگی شهری و شهرگرایی و تمرکز سرمایه در شهرها موجب بی‌توجهی به مناطق روستایی شده است به گونه‌ای که روستاهای واقع در حوزه نفوذ مستقیم شهر را تحت تأثیر قرار داده‌اند. تا جایی که برخی از روستاها در داخل شهر کاملاً ادغام شده و برخی دیگر را نیز دچار دگردیدی کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کرده است و تغییر در ساخت اقتصادی روستاها؛ به گونه ای بوده که فعالیتهای بخش کشاورزی تضعیف و اشتغال و فعالیت اهالی در بخشهای خدمات و صنایع گسترش یافته و همچنین موجب تغییر در سطح درآمد اهالی و شهرگرا شدن روستاها شده است. توسعه اقتصادی وابسته به کارایی و ترکیب بهینه بین بخشهای اقتصادی (کشاورزی، صنعت و خدمات) است؛ زیرا اتکا به یک بخش اقتصادی برای شکوفایی و پیشرفت، کاری بیهوده خواهد بود (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۱: ۲۰۶).

به منظور توسعه روستاهای پیرامون شهرها نیاز به برنامه ریزی متفاوت است و برنامه ریزی زمانی صورت میگیرد که انسان تصمیم بگیرد که مدلی را ارائه کند یا محیط خود را قالب بندی نماید (Golent, 2013: 15). در پژوهش حاضر تحولات اقتصادی روستاهای پیرامونی که دارای مرز بلافصل با شهر بوده اند به لحاظ آیتم‌هایی چون؛ تغییر فعالیتهای زراعی، بررسی تغییرات اراضی روستایی، بهبود وضعیت درآمد اهالی، افزایش میزان مراجعات به شهر سقز بویژه به منظور اشتغال و یافتن شغل دوم، کاهش دامپروری سنتی و... بعنوان گویه های مرتبط با ویژگیهای اقتصادی و تأثیرپذیری آنها از مجاورت با شهر سقز مورد بررسی قرار گرفته اند بر این مبنا فرضیه مطرح شده در این پژوهش عبارت است از: بین توسعه کالبدی شهر سقز و تغییر ساختار اقتصادی روستاهای پیرامونی آن ارتباط وجود دارد و پرسش اصلی این است که توسعه کالبدی شهر سقز چه تاثیری در تغییر ساختار اقتصادی روستاهای پیرامونی آن دارد؟

**(۲) مبانی نظری**

در دهه ۱۹۷۰ میلادی، مباحث پردامنه ای در زمینه قلمروهای پیرامونی شهرها مطرح گردید و کوشیدند تا تفاوتی بین پیرامون شهر و حومه قائل شوند. پرایور<sup>۱</sup> (۱۹۶۸) کوشید تا مفهوم پیچیده در تبیین دگرگونی های حاصل از تعامل پیرامون شهری را بر اساس تحلیل مراحل مختلف نحوه تلفیق کاربری زمین طبقه بندی کند، بر این اساس نواحی روستایی پیرامون شهری در مقایسه با نواحی شهری و روستایی دارای تراکم بیشتر سکونتی و تجاری و صنعتی و همچنین نرخ بالاتر رشد جمعیت و روندهای شتابان تبدیل اراضی و مواصلات بین محل سکونت و محل فعالیت شغلی اند (سعیدی، ۱۳۸۲: ۸۰-۷۹).

روستاها منطقه تعامل اند و در آنها فعالیت های شهری و روستایی در کنار هم قرار می گیرند و اشکال چشم اندازها با تغییر و تحولات گسترده ای به واسطه فعالیت های انسانی مواجه می شوند. این تغییرات در پوشش زمین منجر به تغییرات گسترده ای در سیستم های هیدرولوژیک، اکولوژیک و اجتماعی- اقتصادی می انجامد (Mc Groger et al, 2005, 18-19). شهرهای کوچک و شهرهای میانی به عنوان مکان مرکزی، بیشترین روابط را با سکونتگاه های روستایی حوزه نفوذ خود برقرار می سازند (شکویی، ۱۳۷۸: ۲۷۲). بنابراین مکاتب و نظریه های اجتماعی مطرح شده مشترکی دارند هرچند تا سه دهه اخیر، مطالعات و تحقیقات جغرافیای شهری فاقد نظریه های اجتماعی و کاربردی بود (شکویی، ۱۳۷۸: ۴۲۱). اما بعضی از معروف ترین جغرافیدانان معاصر دنیا جغرافیای شهری را با نظریه های اجتماعی پیوند داده اند که در سطور بعدی به برخی از این مکاتب و نظریات در خصوص روابط شهر و روستا با تأکید بر ویژگی های اجتماعی به اختصار اشاره می شود:

**مکتب جغرافیای ساختاری**

کارکردگرایی ساختاری که به صورت خاستگاه نوگرایی نظریه هایی درآمده که می تواند درباره تغییر اجتماعی در کشورهای در حال توسعه موثر باشد این نظریه دارای چهار فرض است:

- جامعه یک نظام (سیستم) است این نظام به صورت یک کل از بخشها و اجزا وابسته به هم تشکیل شده است.
- این کل نظام یافته برتر از بخشها و اجزاء آن عمل می کند. هر یک از بخشها و اجزا این ساختار در جهت و ثبات و تعادل ساختار نقشی را بر عهده می گیرند. وابستگی بخشها و اجزا یک ساختار به هم یک وابستگی کارکردی است. (شکویی، ۱۳۷۸: ۱۵۳).

<sup>1</sup> Pryor, Robin

**مکتب جغرافیای رفتار فضایی**

جغرافیای رفتاری در زمینه شیوه هایی که در آن مردم ادراک می کنند، سپس واکنش مطلوب نشان می دهند و در نهایت در محیط شان تأثیر می گذارند به بررسی می پردازند (شکویی، ۱۳۷۸: ۱۱۱). ویلیام کرک<sup>۱</sup> یکی از بنیانگذاران مکتب جغرافیای رفتار فضایی روی دو محیط مشخص تأکید می کند. الف) محیط پدیداری یا عینی: یک محیط فیزیکی است که در آن رفتار انسان ظاهر می شود.

ب) محیط رفتاری: از محیط ذهنی یا محیط روانشناختی تأثیر می پذیرد و در آن تصمیم گیری صورت می گیرد این تصمیم گیری به صورت یک محیط آشکار در محیط پدیداری در می آید (شکویی، ۱۳۷۸: ۱۲۲). البته عواملی چون پایگاه های اجتماعی- اقتصادی، میزان تحصیلات و تخصص یابی، سن، جنس، شغل، محیط فیزیکی، اجتماعی، ادیان، مذاهب، پایگاه های فرهنگی و... روی تصویر ذهنی افراد و جغرافیای رفتاری آن ها تأثیر می گذارد. بنابراین در جغرافیای رفتار فضایی کیفیت شناخت افراد بسیار پراهمیت است (پورا احمد، ۱۳۸۸: ۱۶۷).

در تحلیل روند تحولات ساختار اجتماعی- فرهنگی روستاهای پیرامونی شهر سقز نگارنده گان مکتب جغرافیای ساختاری را حاکم تر دانسته و معتقدند ساختارهای اقتصادی- اجتماعی حاکم بر کشورهای در حال توسعه به طور اعم و محدوده مورد مطالعه به طور اخص عواملی موثر بر تحولات مربوط به روستاهای پیرامونی شهر بوده لذا این مکتب می تواند بخشی از تحولات را تحلیل نماید و اما نظریه هایی که به منظور تبیین تحولات روستاهای پیرامونی شهر سقز مورد تأکید و بررسی قرار گرفته اند بیشتر در حوزه روابط متقابل شهر و روستا و حول محور برنامه ریزی ناحیه ای می باشند.

**نظریه مکان مرکزی**

کریستالر<sup>۲</sup> در نظریه مکان مرکزی که بر اساس موقع نسبی مکانهای مرکزی (شهر، روستا و هر نوع مراکز هسته ای دیگر) نسبت به یکدیگر بنیاد شده، معتقد است که موقع نسبی هر مکان مرکزی تحت تأثیر یک فضای رقابتی اقتصادی و اجتماعی موجود در بین مکانهای مرکزی ناحیه جغرافیایی قرار دارد. براین اساس، او به این نتیجه رسید که هر یک از روندهای یادشده، یک کلیت عام بوده و هدف اصلی باید تجزیه و تحلیل و کشف الگوهای مبتنی بر همزیستی واحدهای (مراکز) گوناگون در سازمان اقتصادی و فضایی باشد.

<sup>1</sup> William Kirk

<sup>2</sup> Christaller

آر. پی. میسرا<sup>۱</sup> در نظریه مراکز رشد، بعد از بررسی وضعیت موجود ساختار اقتصادی و توزیع فضایی نامتعادل امکانات سطح کشور، اهداف خود را در قالب برنامه‌ریزی مکانی چند سطحی به ترتیب زیر بیان می‌کند:

- ✓ یکپارچه سازی مراکز شهری - روستایی و رفع دوگانگی شهر - روستا؛
- ✓ ایجاد جامعه‌ای روستایی - شهری فارغ از تراکم شهری و انزوای روستایی؛
- ✓ رفع تمرکز و پیشگیری از قطبی شدن فضا - فعالیت

#### نظریه عملکرد شهری و توسعه روستایی

این نظریه که به یوفرد معروف است؛ به دنبال راه‌های افزایش میزان دسترسی مردم فقیر روستایی به شهر است. این راهبرد روابط میان عدالت اجتماعی، رشد اقتصادی، توزیع فضایی، خدمات، تسهیلات، زیرساخت‌ها و فعالیت‌های مولد را در مناطق فقیر مورد آزمون قرار می‌دهد. این نظریه توزیع فضایی عملکردهای اجتماعی و اقتصادی مهم را که باید در هر منطقه اجرایی شود، برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان مطرح می‌نماید (زیاری، ۱۳۹۰: ۱۲۲).

#### راهبرد توسعه روستا - شهری

فریدمن<sup>۲</sup> راهبرد توسعه شتابان روستایی را گزینه مناسب توسعه، یا راهبرد دوم در مقابل راهبرد توسعه اقتصادی، که در کشورهای در حال توسعه افزایش فقر و دوگانگی را به همراه داشته، مطرح می‌سازد. به اعتقاد وی همان گونه که ایجاد مراکز رشد، لازمه راهبرد اول است، راهبرد توسعه شتابان روستایی به چهارچوب آمایشی و فضایی مناسبی احتیاج دارد. روستاشهر روش عملیاتی کردن راهبرد توسعه شتابان روستایی و پایه فضایی برای اجرای این راهبرد به شمار می‌رود (جمعه‌پور، ۱۳۸۷: ۱۰۶).

#### رویکرد توسعه پایدار

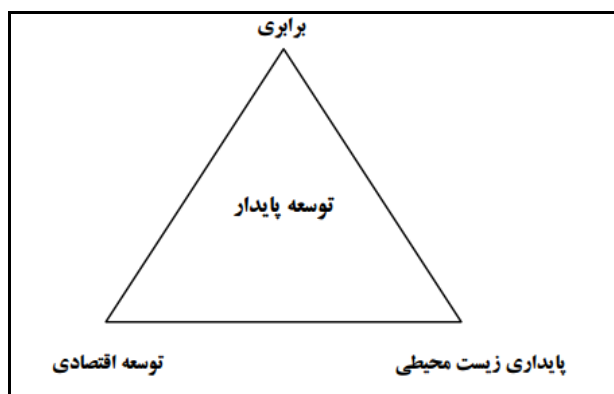
مانفرد زیلر<sup>۳</sup> در چارچوب مفهومی، توسعه روستایی با رویکرد توسعه پایدار که از مجموعه داده‌های اولیه در سه سطح خانوار، اجتماعات محلی و نهادی در کشورهای در حال توسعه به دست آمده، معتقد است "توسعه روستایی در شرایطی مبتنی بر توسعه پایدار خواهد بود که بر اساس سه بعد و محور عمده برابری، رشد اقتصادی و پایداری محیطی باشد. هر یک از این محورها شامل موضوعات و مفاهیمی می‌شوند که عبارتند از:

<sup>1</sup> R. P. Misra

<sup>2</sup> Friedman

<sup>3</sup> Manfered Zeller

الف) بعد برابری : شامل مسائل فقر، جنس، مهاجرت، اشتغال، امنیت غذایی و تامین اجتماعی  
 ب) بعد رشد اقتصادی : شامل بازارهای مالی روستایی، بانکداری خرد، اصلاح ملکی و بازار زمین، تحقیقات کشاورزی و تغییرات اکولوژیکی  
 ج) بعد پایداری زیست محیطی: تغییرات محیطی و انرژی تجدید پذیر ، تغییرات نهادی، مدل های بخش و فضایی (Zeller,2006)



شکل شماره (۱) ابعاد به هم پیوسته توسعه پایدار

(Source: Zeller, 2006)

وربورگ و همکاران<sup>۱</sup> (۱۹۹۹) طی پژوهشی که در منطقه ای از هلند بین سالهای ۱۹۴۴ تا ۱۹۹۹ انجام داده اند، با استفاده از یک مدل چند منظوره که از ارتباط بین سه متغیر استفاده از زمین و عوامل تعیین کننده اجتماعی و اقتصادی - بیوفیزیکی بهره می برد مشاهده کردند که افزایش جمعیت و فشارهای ناشی از آن باعث شده که استفاده از زمینهای کشاورزی تشدید شود و در نتیجه باعث تغییر کاربری از اراضی کشاورزی به اراضی مسکونی و صنعتی شود. امامی (۱۳۷۹)، در پایان نامه کارشناسی ارشد خود در دانشگاه شهید بهشتی با عنوان تغییرات اجتماعی- اقتصادی و تحولات کالبدی روستای بانه وره به این نتیجه رسیده است که این روستاها دچار تغییرات سریع و شتابان در ویژگیها و ساختار جمعیتی، همچنین از نظر ساختار اقتصادی و اشتغال غالب که قبل از جا به جایی دامداری بوده ضعیف گشته و در مقابل اشتغال در سایر بخشها از جمله خدمات افزایش چشمگیری داشته است.

قوش<sup>۲</sup> (۲۰۰۲) به بررسی فقر در مناطق روستایی و شهری در هند پرداخته است و اعتقادش بر این است که تخصیص سرمایه گذاری در برنامه ریزی ها، بر پایه عدالت و کارایی اقتصادی نیست و سهم کوچکتري از منابع سرمایه گذاری به بخش روستایی اختصاص می یابد. بنابراین درآمد، تولید و اشتغال

1 Varborg, et al

2- Ghosh

در مناطق روستایی پایین تر از سطح بهینه است و این عامل فقر روستایی را تشدید می کند. تیم تحقیق چهار نفره محققان (کورتنی، ترانتر، جونزو میفیلد) در سال ۲۰۰۲ در یک کار تحقیقی گسترده به بررسی نقش شهرهای میانه اندام و کوچک در توسعه روستایی پرداخته‌اند. شهرهای مورد مطالعه از میان سه ناحیه کشاورزی، توریستی و پیرامون شهری در ۵ کشور اروپایی انتخاب شده است (Clark, 2002:34).

یائو، ژانگ و فنگ<sup>۱</sup> (۲۰۰۵) با استفاده از کمیت درآمد و شاخص های مصرفی و به کارگیری روشهای پارامتریک و ناپارامتریک به مطالعه نابرابریهای روستایی - شهری در همه استان های چین طی دوره زمانی ۹۵-۱۹۷۸ می پردازند. نتایج مطالعه آنها نشان می دهد که شواهد روشنی از واگرایی در درآمد سرانه روستایی و شهری و کل مخارج وجود دارد. ظاهری (۱۳۸۷) در مقاله خود با عنوان "نقش روند گسترش کالبدی شهر تبریز در ایجاد تغییرات کاربری اراضی حومه شهر و روستاهای حوضه نفوذ" دریافت که تغییر دیدگاههای اقتصادی از بخش کشاورزی به صنعت و خدمات منبعت از تغییر مناسبات شهر و روستا به صورت مجموعه ای مرتبط با یکدیگر در شکل گیری تغییرات کاربری و خزش شهری تبریز موثر بوده است. توانا و قادرمرزی (۱۳۸۸) در پژوهشی تحت عنوان "تغییرات کاربری اراضی روستاهای پیراشهری در فرایند خزش شهر روستاهای نایسر و حسن آباد سنندج" دریافتند که روستاهای مورد مطالعه به منزله عرصه تکمیلی برای کارکردهای شهر سنندج، بخشی از نقش سکونتی - خوابگاهی را پذیرا گشته اند. همچنین با افزایش جمعیت، گسترش سطح و به طبع آن تغییر کاربری اراضی روستاهای نایسر و حسن آباد اتفاق افتاده است. قدیری معصوم و عزمی (۱۳۸۹) به بررسی تحولات اشتغال روستایی و عوامل موثر بر آن پرداخته اند. نتایج تحقیق حاکی از تغییر الگوی غالب اقتصادی روستاها از کشاورزی و صنعت به سمت خدمات بوده است.

افراخته و حجی پور (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان خزش شهری و پیامدهای آن در توسعه پایدار روستایی تغییرات کالبدی فضاهای روستایی حاشیه شهر بیرجند را با تأکید بر تغییر کاربری اراضی و پیامدهای فضایی ناشی از رشد فیزیکی شهر مورد مطالعه قرار داده‌اند که براساس نتایج این پژوهش تحولات روستاها تنها در بخش کالبدی نبوده بلکه رشد فیزیکی شهر منجر به تحول ساختار اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدیریتی، خدماتی روستاهای پیرامون نیز شده است. آنچه این پژوهش را از سایر پژوهش‌ها متمایز می نماید علاوه بر بررسی تاثیر خزش شهری بر مقوله اقتصاد روستاهای پیرامونی؛ انتخاب یک محدوده مطالعاتی با شهری میانه اندام است چراکه در بیشتر مطالعات تاکید بر شهرهای بزرگ و کلان شهرها است.

1- Yao, Zhang & Feng



### ۳) روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت و روش شناسی توصیفی-تحلیلی است. برای جمع آوری داده ها و اطلاعات از روش میدانی و نیز اطلاعات سازمانهای ذی ربط استفاده شده است. در تجزیه و تحلیل علاوه بر کمک گرفتن از نرم افزارهای آماری و نقشه کشی، شاخص هایی تعیین گردید که طبق آنها نتایج مورد بررسی قرار گرفته شد. جامعه آماری در این پژوهش شهر سقز و روستاهای پیرامونی آن است و تعداد ۸ روستا که در پیرامون و فاصله چند کیلومتری شهر سقز قرار گرفته اند به عنوان جامعه نمونه انتخاب شده اند که شامل؛ روستاهای آلتون، آیچی، اسلام آباد، دوزخ دره، کانی کبود، کانی نیاز، کهریزه و ملقرنی می باشند. حجم جامعه آماری تعداد جمعیت روستاهای منتخب به تعداد ۳۶۶۰ نفر است که براساس جدول مورگان، پرسشنامه های محقق ساخته به تعداد ۳۴۵ مورد در بین خانوار های روستاهای مورد نظر و نیز مدیران و کارشناسان امر توزیع شده اند. در تحقیق حاضر از شاخص های؛ درصد شاغلان غیر کشاورز به کل شاغلان، درصد کسانی که منزل خود را اجاره می دهند، درصد خانوارهای تحت پوشش نهادهای حمایتی، میزان درآمد خانوارها از شغل دوم استفاده شده است، روایی پرسشنامه های محقق ساخته تایید و پایایی شاخص های مذکور بر اساس آلفای کرونباخ برابر ۰.۸۵ بوده که دال بر اطمینان و اعتماد به گویه های تدوین شده در پرسشنامه است و از آزمون آماری واریانس برای آزمون فرضیه استفاده شده است تا از طریق ایجاد ارتباط بین میزان فاصله روستاها (به کیلومتر) تا شهر سقز به بررسی میزان تغییرات ایجاد شده در مؤلفه های اقتصادی پرداخته شود.

شهر سقز به عنوان مرکز شهرستان با طول ۴۶ درجه و ۱۶ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۱۵ دقیقه در شمال استان کردستان واقع شده است. سقز در فاصله ۱۹۰ کیلومتری شمال غربی شهر سنندج (مرکز استان) و با متوسط ارتفاع ۱۴۹۶ متر از سطح دریا و شیب متوسط ۴ درصد و در دامنه کوه چهل چشمه استقرار یافته است. رودخانه سقز (چم سقز) با سرچشمه گرفتن از ارتفاعات جنوب غربی شهر، از جهت جنوب غرب وارد شهر شده و پس از طی مسیر از داخل شهر، به طرف شمال شرق جریان یافته و به عنوان زهکش طبیعی حوزه عمل می نماید. در این تحقیق ۱۰ روستا که دارای مرز بلا فصل با شهر سقز بوده اند انتخاب گردیده، و روستاهای صالح آباد و قوخ در سال های ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰ در محدوده شهر ادغام شده و از جامعه نمونه حذف شده اند. این روستاها در پیرامون و فاصله حداقل یک کیلومتری تا حداکثر ۷ کیلومتری شهر سقز قرار گرفته اند که دارای موقعیت طبیعی کوهستانی-دامنه ای و با متوسط ارتفاع ۱۴۹۰ تا ۱۶۸۰ متر است. از بین روستاهای نمونه روستای کانی کبود با ۱ کیلومتر، نزدیک ترین روستا و روستای آیچی با فاصله ۷ کیلومتر، دورترین روستا به شهر سقز است. روستاهای آلتون و کانی نیاز در

شمال، کانی کبود در جنوب، دوزخ دره و کهریزه در سمت شرق، ملقرنی، اسلام‌آباد و آیچی در سمت غرب شهر سقز قرار گرفته اند.

**جدول شماره (۱) تقسیمات سیاسی شهرستان سقز**

روستاهای خالی از سکنه			روستاهای دارای سکنه			تعداد دهستان	تعداد بخش	شهرستان	استان
موسمی	دایمی	جمع	موسمی	دایمی	جمع	۳۰۸	۳	سقز	کردستان
۶	۲۸	۳۴	۳	۲۷۱	۲۷۴				

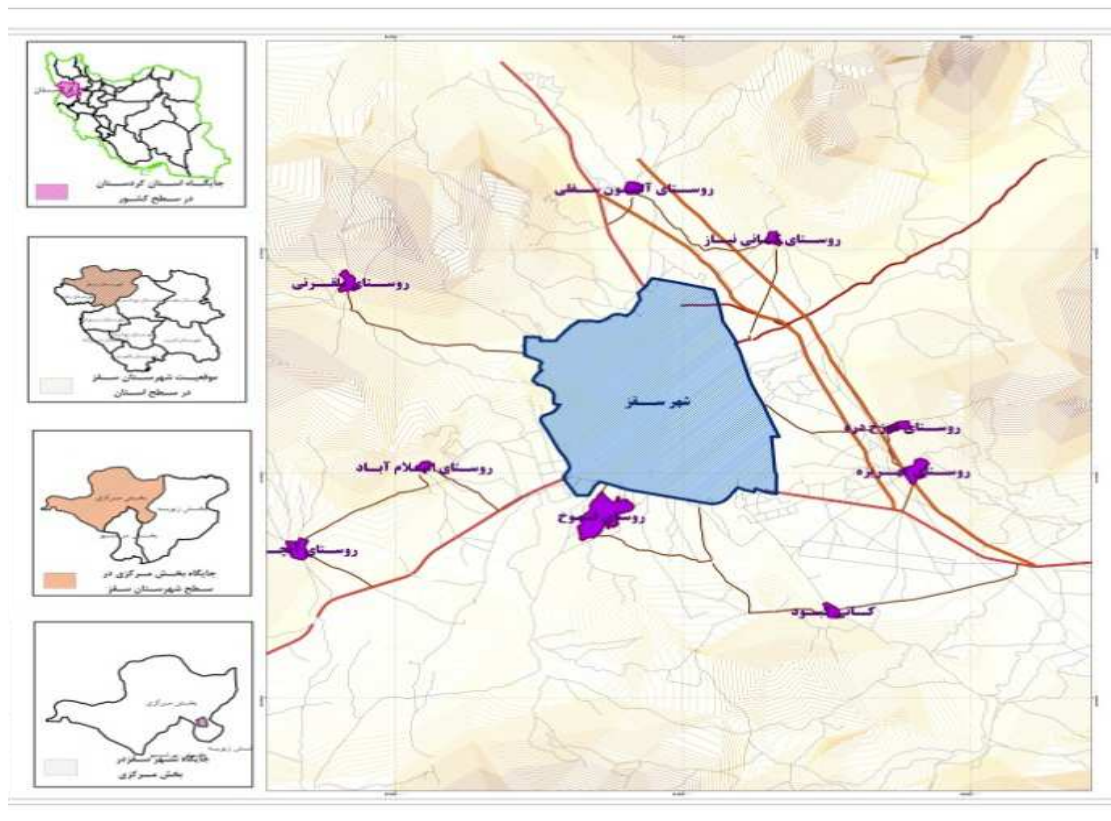
مأخذ: استانداری کردستان، ۱۳۹۰

بررسی روند تحول جمعیت شهر سقز در دهه های اخیر نشان می‌دهد که جمعیت شهر با روند افزایشی روبرو بوده است که بخشی از آن ناشی از مهاجرت بوده، لازم به ذکر است به مهاجرت‌های روستایی-شهری به دلیل پیامدهای اقتصادی-اجتماعی آنها بیش از سایر پدیده های جمعیتی توجه شده است (balan, 1996: 9). تغییرات جمعیتی نشانگر تحولات اجتماعی- فرهنگی در طول زمان بوده به طوری که تغییرات جمعیتی در روستاهای مورد مطالعه از سال ۱۳۶۵ که جمعیت کل این روستاها ۲۶۴۳ نفر بوده به تعداد ۳۶۶۰ نفر تا سال ۱۳۹۳ رسیده است. تغییرات جمعیتی در برخی از روستاها منفی و در برخی دیگر مثبت است که این تغییرات ناشی از افزایش امکانات و خدمات بهداشتی، مهاجرت و تغییر در الگوهای فرهنگی- اجتماعی مردم روستاها و شهر بوده که بسته به شرایطی همانند؛ وقوع جنگ تحمیلی و مرزی بودن استان و هم‌چنین ناآرامی‌های داخلی استان و ناامنی مناطق روستائی، روند تحول افزایشی جمعیت شهر سقز و تغییرات در روستاها شتاب بیشتری به خود گرفته است.

**جدول شماره (۲) تغییرات جمعیتی شهر سقز و روستاهای پیرامونی آن در طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۳**

*۱۳۹۳		۱۳۹۰		۱۳۸۵		۱۳۷۵		۱۳۶۵		شرح
خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	
۴۱۲۶۶	۱۷۲۸۵۱	۳۷۲۶۲	۱۳۹۷۳۸	۳۱۳۳۶	۱۳۱۳۴۹	۲۲۵۰۹	۹۸۹۳۳	۱۵۲۶۵	۸۱۳۵۱	شهر سقز
۳۸	۱۴۷	۳۸	۱۴۹	۴۴	۱۸۸	۳۲	۱۹۴	۳۷	۲۱۶	۱ اسلام‌آباد
۲۱۰	۹۰۳	۲۰۹	۸۹۷	۱۵۱	۷۶۹	۱۲۶	۷۸۷	۱۱۰	۷۲۹	۲ آیچی
۸	۳۴	۱۰	۳۱	۱۶۱	۷۴۳	۲۱	۱۰۶	۱۵	۴۹	۳ دوزخ دره
۳۵۴	۱۳۹۶	۳۲۶	۱۲۶۳	۱۵۱	۸۷۴	۱۰۵	۶۹۵	۸۸	۵۸۲	۴ کهریزه
۱۲۱	۴۵۲	۱۰۸	۴۰۵	۵۸	۳۲۲	۵۵	۳۹۸	۵۱	۳۶۵	۵ آلتون سفلی
۶۱	۲۱۴	۵۸	۲۱۶	۴۳	۲۱۰	۳۴	۲۰۰	۲۵	۲۱۹	۶ کانی نیاز
۳	۱۱	۴۷	۱۴۴	۲	۶	۱	۱۲	۸	۴۳	۷ کانی کبود
۱۲۲	۵۰۳	۱۲۱	۵۰۷	۹۶	۴۶۱	۸۰	۴۹۷	۸۰	۴۴۰	۸ ملقرنی

مأخذ: مرکز آمار ایران سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ \* مرکز بهداشت و درمان شهرستان سقز، سال ۱۳۹۳



شکل شماره (۲) محدوده مطالعاتی شهرستان سقز و روستاهای پیرامونی

#### ۴) یافته های تحقیق

روستاها از دیرباز محل تولید محصولات کشاورزی بوده‌اند، بنابراین درصد بالایی از معیشت روستائیان نیز در رابطه با بهره‌کشی از زمین قرار دارد و از بین آنها تعداد کمی در مشاغل حمل و نقل، کارمندی و کارگری مشغول به فعالیت هستند. عمده‌ترین فعالیتها در بخش کشاورزی به ترتیب شامل؛ زراعت، دامداری و باغداری است. مهمترین محصولات زراعی روستاها؛ گندم، جو و نخود است و مهمترین محصولات باغی نیز به ترتیب سیب، زردآلو و هلو است. تامین آب کشاورزی از طریق چشمه و چاه نیمه عمیق صورت می‌گیرد محل فروش محصولات زراعی شهر سقز و در واقع دولت و دلالان هستند، اما محصولات باغی و دامی توسط دلالها خریداری می‌شود.

جدول شماره (۳) توزیع میزان زمین زراعی و باغی به تفکیک روستاهای نمونه

مساحت اراضی باغی (هکتار)			مساحت اراضی زراعی (هکتار)				جمع			روستا
دیمی	آبی	آبی و دیمی	آیش	دیمی	آبی	آبی و دیمی	دیمی	آبی	آبی و دیمی	
-	۲۴.۵	۲۴.۵	۱۲	۳۱۵.۵	۱۷۸	۵۰۵.۵	۳۵۰	۱۸۰	۵۳۰	آلتون سفلی
-	۵۵	۵۵	۹۶	۶۸۳	۵۴	۸۳۳	۷۷۹	۱۰۹	۸۸۸	آیچی
۳۰	۵۹	۸۹	۳۸	۲۸۸	۱۸	۳۴۴	۳۵۶	۷۷	۴۳۳	اسلام آباد
-	۲۴	۲۴	۸	۳۷۴	۸۶	۴۶۸	۳۸۲	۱۱۰	۴۹۲	کانی نیاز
-	۳.۵	۳.۵	۱۶۸	۸۴۰	۲۲۱.۵	۱۲۲۹.۵	۱۰۰.۸	۲۲۵	۱۲۳۳	کانی کبود
-	۱۷.۵	۱۷.۵	۷۷	۵۳۵	۱۰۴.۵	۷۱۶.۵	۶۱۲	۱۲۲	۷۳۴	کهریزه
-	۷.۵	۷.۵	۳۹	۲۶۵	۶۴.۵	۳۶۸.۵	۲۹۹	۷۷	۳۷۶	دوزخ دره
۳۰	۲۶	۵۶	۲۵	۳۶۰	۳۳	۴۱۸	۳۸۴	۵۹	۴۴۳	ملقرنی

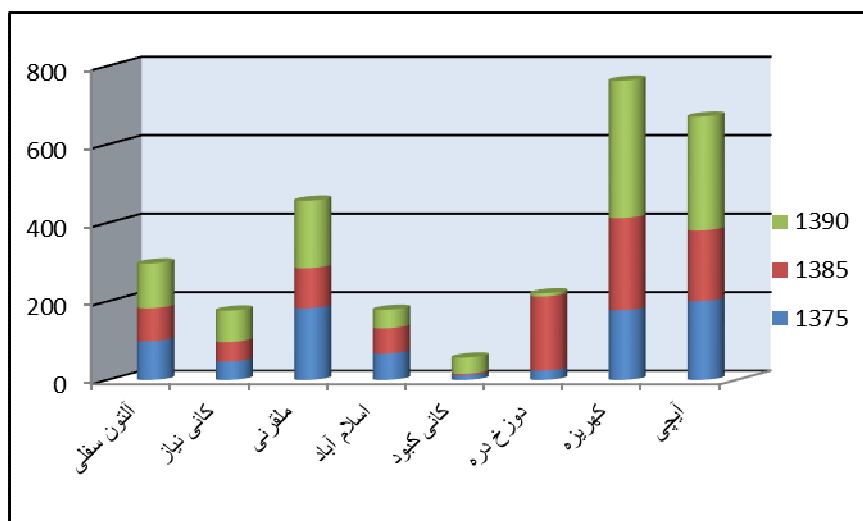
مأخذ: دفتر ترویج کشاورزی، ۱۳۹۴

غالب پاسخگویان کشاورز بوده اند و از بین آنها تعداد کمی در مشاغل حمل و نقل، کارمندی و کارگری مشغول به فعالیت هستند.

جدول شماره (۴) تعداد شاغلین و بیکاران در روستاهای مورد مطالعه از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰

سال ۱۳۹۰			سال ۱۳۸۵			سال ۱۳۷۵			شرح
بیکار	شاغل	۱۰ ساله و بیشتر	بیکار	شاغل	۱۰ ساله و بیشتر	بیکار	شاغل	۱۰ ساله و بیشتر	
۲۳	۱۱۴	۳۲۵	۲۱	۸۴	۲۷۱	-	۹۹	۳۲۳	آلتون سفلی
۱۷	۲۹۰	۷۴۹	۱۱۸	۱۸۰	۶۵۶	-	۲۰۱	۵۵۲	آیچی
۵	۴۷	۱۳۰	۹	۶۵	۱۷۲	-	۶۷	۱۴۸	اسلام آباد
۱۰	۸۰	۱۷۷	۲۶	۵۰	۱۸۰	-	۴۷	۱۵۰	کانی نیاز
۸	۴۱	۱۲۶	۰	۴	۶	-	۱۲	۱۲	کانی کبود
۵۲	۳۵۰	۱۰۰۳	۲۴	۲۳۵	۷۳۶	-	۱۷۸	۴۸۸	کهریزه
۲	۸	۲۹	۶۳	۱۸۹	۵۹۷	-	۲۴	۶۴	دوزخ دره
۱۱	۱۷۲	۴۲۰	۱۱۱	۱۰۲	۳۸۰	-	۱۸۳	۳۷۹	ملقرنی

مأخذ: مرکز آمار ایران سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰

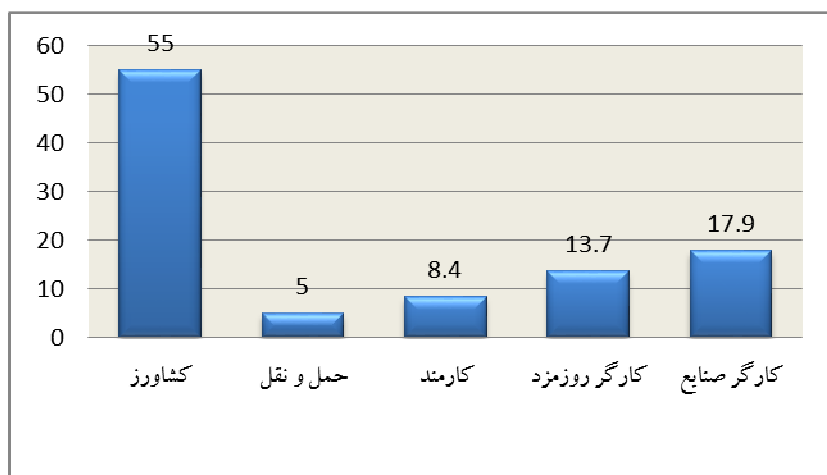


شکل شماره (۳) تعداد شاغلین در روستاها به تفکیک سال

جدول شماره (۵) توزیع تعداد و درصد شغل اصلی پاسخگویان

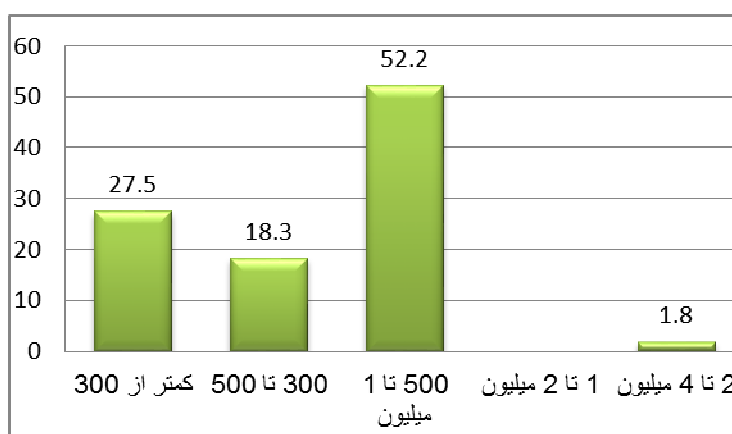
پاسخگویان											روستاها
جمع	کارگر صنایع		کارگر روزمزد		کارمند		حمل و نقل		کشاورز		
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۴۵	۱۰۰	۴۵	-	-	-	-	-	-	-	-	آلتون
۶۴	-	۰	۱۲/۵	۸	۴/۷	۳	۶/۲	۴	۷۶/۶	۴۹	ایچی
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	اسلام آباد
۳۰	-	۰	۵۰	۱۵	-	۰	-	۰	۵۰	۱۵	کانی نیاز
۱۷	-	۰	-	-	۱۰۰	۱۷	-	۰	-	۰	کانی کبود
۴۹	-	۰	-	-	-	۰	-	۰	۱۰۰	۴۹	کهریزه
۱۰	-	۰	۱۰	۱	-	۰	-	۰	۹۰	۹	دوزخ دره
۴۷	۴/۳	۲	۲۵/۵	۱۲	۴/۳	۲	۱۹/۱	۹	۴۶/۸	۲۲	ملقرنی
۲۶۲	۱۷/۹	۴۷	۱۳/۷	۳۶	۸/۴	۲۲	۵	۱۳	۵۵	۱۴۴	جمع

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۴



شکل شماره (۴) درصد اشتغال به کار در شغل اصلی پاسخگویان

گذر از کشاورزی سنتی به سمت کشاورزی نوین بدون ابزار لازم، شدنی نیست و بدون شک در تبیین شرایط توسعه اقتصادی نوین، شرایط فنی، متغیر اساسی است (Shultz, 1988:31). در مورد اثر استفاده از ابزار ماشینی بر اشتغال، به باور کلاین، مادامی که با برنامه ریزی و به میزان لازم انجام شود می تواند زمینه ساز افزایش اشتغال باشد (cline, 1977). آنچه که از نتایج این تحقیق بدست آمد، این بود که شغل دوم پاسخگویان باز در زمینه مشاغل تولیدی و از زیر گروههای مشاغل کشاورزی و کارگری بوده به گونه ای که ۴۵.۵ درصد باز به شغل کشاورزی اما در زمینه های دیگر (زنپور داری، باغداری) اشتغال داشته، ۱۳.۸ درصد در حمل و نقل، ۱۱.۷ درصد کار دولتی و ۲۹ درصد به عنوان کارگر روز مزد و کارگر صنایع مشغول به کار هستند. نمودار زیر میزان درآمد روستاییان را در ماه نشان می دهد.



شکل شماره (۵) توزیع میزان درآمد از شغل دوم (تومان)

این تحقیق در صدد آزمون فرضیه "تاثیر توسعه کالبدی شهر سقز بر تغییر کارکرد اقتصادی روستاهای پیرامونی" است. لذا از آزمون T استفاده شده است. با توجه به جدول شماره ۶ ملاحظه می شود که سطح معناداری (Sig) آزمون برای این شاخص ها برابر ۰ شده و کوچکتر از خطای ۵ درصد است.

**جدول شماره (۶) متغیرهای آزمون شده برای فرضیه بر اساس روش T**

فرض مقابل	فرض صفر	آزمون تک نمونه ای تی (T)						
		(مقدار آزمون=۳)					مقدار تی (T)	گویه ها
		فاصله اطمینان از تفاوت ۹۵ درصد		اختلاف میانگین	سطح معنی داری دو طرفه	درجه آزادی		
H <sub>1</sub>	H <sub>0</sub>	بالا تر	پایین تر					
✓	x	-۰/۷۷۴۴	-۱/۰۰۱۴	-۰/۸۸۷۹۱	۰/۰۰	۳۳۸	-۱۵/۳۸۳	کاهش فعالیتهای کشاورزی
✓	x	--۱/۲۴۴۸	-۱/۴۳۳۶	-۱/۳۳۹۲۳	۰/۰۰	۳۳۸	-۲۷/۹۰۱	تغییر شغل اهالی روستا
✓	x	-۰/۳۹۸۱	-۰/۶۲۲۵	-۰/۵۱۰۳۲	۰/۰۰	۳۳۸	-۸/۹۴۸	افزایش درآمد اهالی روستا
✓	x	-۱/۶۷۰۲	-۱/۷۸۷۰	-۱/۷۲۸۶۱	۰/۰۰	۳۳۸	-۵۸/۲۱۴	مراجعه اهالی برای شغل دوم به سقز
✓	x	-۱/۴۰۳۱	-۱/۶۱۷۶	-۱/۵۱۰۳۲	۰/۰۰	۳۳۸	-۲۷/۶۹۷	کاهش میزان دامداری سنتی در روستا
✓	x	-۱/۷۶۶۳	-۱/۸۹۱۵	-۱/۸۲۸۹۱	۰/۰۰	۳۳۸	-۵۷/۴۶۲	افزایش مراجعات به شهر سقز
✓	x	-۱/۷۱۰۴	-۱/۸۲۳۵	-۱/۷۶۶۹۶	۰/۰۰	۳۳۸	-۶۱/۴۹۸	افزایش تمایل به کار در شهر سقز
✓	x	-۰/۸۲۳۳	-۱/۰۵۸۴	-۰/۹۴۰۸۳	۰/۰۰	۳۳۷	-۱۵/۷۴۳	بهبود وضعیت اقتصادی اهالی

ماخذ: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۴

معنی داری ستون t را باید از جدول آماری t و یا از طریق ستون حد بالا و حد پایین موجود در همین جدول بدست آورد که اگر در برگیرنده عدد صفر بوده نشان دهنده نرمال بودن توزیع است بدین معنی که تفاوتی بین میانگین های جامعه و میانگین های نمونه وجود ندارد، اما اگر هر دو ستون دارای ارقام مثبت باشند یعنی میانگین نمونه بیشتر از میانگین جامعه است و اگر منفی باشند یعنی میانگین نمونه کمتر از میانگین جامعه است که نشان دهنده نرمال نبودن توزیع است. لذا فرضیه که بیان کننده تاثیر توسعه کالبدی شهر سقز بر اقتصاد روستاهای پیرامونی خود است تایید می شود. بدین معنا که اقتصاد روستاها با گسترش شهر سقز تغییر کرده و همانطور که در جدول پایین نیز قابل مشاهده است این تاثیر گذاری در مؤلفه های مختلف، متفاوت بوده، به طوریکه تا ۳۸.۶ درصد موجب کاهش فعالیتهای کشاورزی و تولیدی روستاها، تا ۵۶.۵ درصد موجب تغییر شغل روستاییان شده است. در زمینه درآمد نیز تا ۳۱.۶ درصد در این زمینه تاثیر گذار بوده، این گسترش فیزیکی موجب افزایش تمایل به مهاجرت از روستا به شهر تا ۸۰ درصد در روستاییان شده است.

## جدول شماره (۷) مؤلفه های اقتصادی موثر از گسترش کالبدی شهر سقز

پاسخگویان					گویه
خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۰/۳	۱۱	۲۶/۷	۲۱/۷	۳۸/۶	کاهش فعالیتهای کشاورزی
۰/۳	۳/۲	۱۵/۹	۲۲/۳	۵۶/۵	تغییر شغل اهالی روستا
۰/۳	۱۸/۸	۳۱/۶	۲۵/۵	۲۲	افزایش درآمد اهالی روستا
-	۰/۹	۲/۳	۱۹/۴	۷۵/۷	مراجعه اهالی برای شغل دوم به سقز
-	۹	۱۰/۱	۰/۹	۷۸/۳	کاهش میزان دامداری سنتی در روستا
-	۰/۳	۴/۱	۱۳/۹	۸۰	افزایش تمایل به کار در شهر سقز
۰/۹	۱۴/۵	۱۳/۳	۳۰/۱	۳۹/۹	بهبود وضعیت اقتصادی اهالی

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۴

گسترش کالبدی شهر سقز موجب تخریب و تغییر ساختار سنتی اقتصادی روستاها گشته به گونه ای که علاوه بر از بین رفتن زمینهای زراعی مرغوب فعالیتهای دامپروری و دامداری به حداقل رسیده و اهالی روستاها به نحوی وابسته به فعالیت در شهر، آن هم در بخشهای غیر مولد در قالب کارگران روزمزد ساختمانی، دست فروشی و مشاغل کاذب، رانندگی، دوره گردی و غیره شده است هر چند در ظاهر این فعالیتهای موجب تغییرات محسوس اقتصادی و درآمدی اهالی روستاها شده اما در بلند مدت اثرات منفی بر اقتصاد روستایی شهرستان گذاشته است. افزایش تغییرات شغلی، کاهش فعالیتهای کشاورزی، افزایش رفت و آمد به شهر از دیگر تغییرات ایجاد شده در زمینه اقتصادی روستاها بوده است. افزایش تمایل به کار در شهر سقز در همه روستاها درصد بالایی را نشان می دهد که این امر گویای این واقعیت است که از نظر درآمدی مردم روستا رضایت چندانی از کارهای کشاورزی (زراعی، باغی و داوداری و دامپروری) ندارند.

برای درک بهتر وضعیت اقتصادی روستاهای مورد مطالعه، جنبه های اقتصادی زیر با توجه عامل فاصله تا شهر سقز مورد ارزیابی قرار گرفتند. در آزمون واریانس متغییر فاصله (به کیلومتر) تا روستاها به عنوان متغییر مستقل و دیگر گویه ها به عنوان متغییر وابسته انتخاب شدند. نتیجه حاصله که در ستون سطح معنی داری به خوبی نمایان است نشان میدهد که چون فاصله روستاها از ۱ کیلومتر تا ۷ کیلومتر است همه گویه های اقتصادی تحت تاثیر شهر سقز بوده اند. در جدول زیر گویه های افزایش تمایل به کار در شهر سقز با ۷۰.۹، مراجعه اهالی برای شغل دوم به سقز با ۵۰.۳ و کاهش میزان دامداری سنتی در روستا با ۴۸.۷ درصد، چنین ویژگی داشته اند.

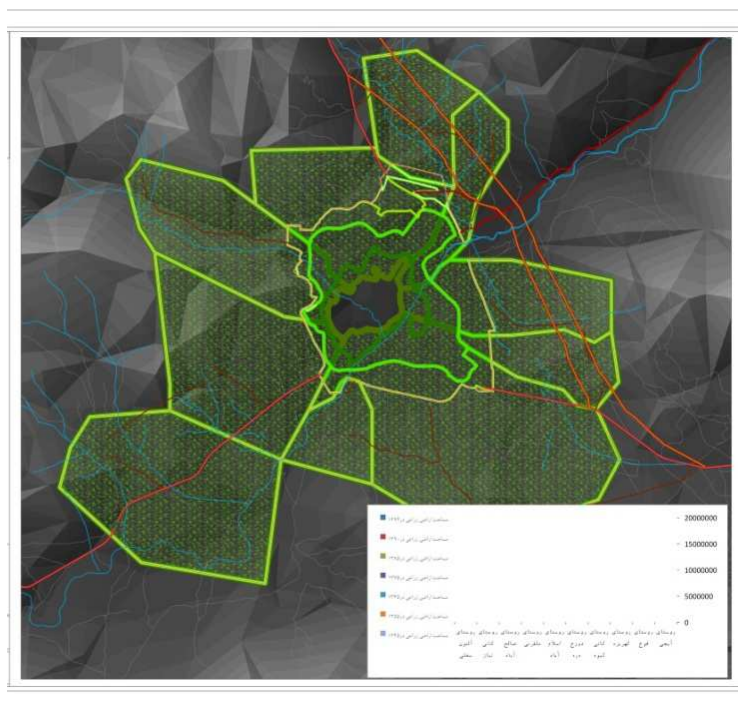


**جدول شماره (۸) تأثیر همجواری باشهر سقز بر مسائل اقتصادی روستاهای مورد مطالعه در آزمون آنووا (واریانس)**

آزمون آنووا (واریانس)				
شرح	درجه آزادی	میانگین مربع	مقدار اف (F)	سطح معنی داری
کاهش فعالیتهای کشاورزی	۳	۲۰/۴۴۰	۲۱/۳۷۱	۰/۰۰۰
تغییر شغل اهالی روستا	۳	۱۱/۱۳۳	۱۶/۱۷۴	۰/۰۰۰
افزایش درآمد اهالی روستا	۳	۳/۰۸۰	۲/۸۳۸	۰/۰۰۰
مراجعه اهالی برای شغل دوم به سقز	۳	۱۰/۴۶۰	۵۰/۳۰۶	۰/۰۰۰
کاهش میزان دامداری سنتی در روستا	۳	۳۴/۴۹۷	۴۸/۷۱۶	۰/۰۰۰
افزایش مراجعات به شهر سقز	۳	۷/۹۱۳	۲۸/۷۰۹	۰/۰۰۰
افزایش تمایل به کار در شهر سقز	۳	۱۲/۲۵۲	۷۰/۹۶۶	۰/۰۰۰
بهبود وضعیت اقتصادی اهالی	۳	۱۱/۴۵۵	۱۰/۲۷۲	۰/۰۰۰

ماخذ: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۴

گسترش شهر سقز موجب تجاوز به زمینهای روستاهای پیرامونی شهر شده و این امر موجب تضعیف بخش کشاورزی گردیده که نمود عینی آن را می توان در شکل شماره ۲ به وضوح مشاهده کرد. در واقع گسترش راههای ارتباطی و آسفالته باعث گردیده که رفت و آمد مردم سهل و آسانتر شود و این خود دلیلی بر گسترش یافتن شهر سقز در طی این سالها بوده است.



**شکل شماره (۶) کاهش اراضی روستاها در اثر توسعه شهر سقز از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۴**

## ۵) نتیجه گیری

روند روستا نشینی و شهرنشینی چه در کشورهای توسعه یافته و چه کشورهای در حال توسعه حکایت از تداخل شیوه های زندگی و حرکت آن به سوی یگانگی و یکپارچگی دارد (جمعه پور، ۱۳۸۷: ۲۴). چرا که پایداری در نواحی شهری و روستایی مرتبط با یکدیگر است (Rees, 1992; Main, 1995; Hardoy et al, 2001). نتیجه حاصل از این مقاله با نتایج بدست آمده از سایر تحقیقات که در پیشینه بدانها اشاره گردیده بلحاظ موضوعی همخوانی دارد به گونه ای که در این تحقیقات نیز روابط شهر و روستا موجب تغییرات عمده ای در شاخص های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی و نیز موجب توسعه روستاها و تغییر کاربری زمین های کشاورزی در آنها شده است. اما آنچه این پژوهش را متفاوت نموده علاوه بر نوع سکونتگاه شهری که یک شهر میانه اندام و درجه دو استانی است نوع گویه های انتخابی و بررسی اثر مستقیم توسعه شهری بر آنها است. در این راستا فرضیه ای با عنوان: (بین توسعه کالبدی شهر سقر و تغییر ساختار اقتصادی روستاهای پیرامونی آن ارتباط وجود دارد) مطرح شد که نتایج و یافته های پژوهش ضمن اثبات این موضوع، نشان از سریع بودن این تحولات می دهد که نمود آن علاوه بر مسائل اقتصادی، ویژگی های کالبدی و اجتماعی- فرهنگی را نیز در بر می گیرد لازم به ذکر است تمامی این تحولات در یک راستا بوده و بر همدیگر تأثیر گذارند چرا که تغییرات اقتصادی تغییرات کالبدی و فرهنگی - اجتماعی را نیز به همراه خواهد داشت. در این خصوص می توان به کاهش مساحت اراضی کشاورزی بدلیل الحاق به شهر (و حتی ادغام روستاهای صالح آباد و قوخ در داخل شهر پس از انقلاب) و یا تبدیل شدن به خانه باغی هایی به منظور گذران اوقات فراغت شهرنشینان اشاره نمود همچنین می توان به از بین رفتن دامداری سنتی در روستاها، اشتغال اهالی روستاها در شهر بعنوان شغل دوم، تغییر در ساختار اشتغال اهالی از بخش کشاورزی به خدمات و صنعت نیز اشاره نمود. اقتصاد کشاورزی شامل کلیه فعالیت های بخش کشاورزی است که براساس سرمایه گذاری های بخش خصوصی و یا دولتی در محیط های مستعد انجام می شود و حال اینکه اقتصاد روستائی شامل کلیه فعالیت هائی است که در محیط روستا اعم از کشاورزی و یا غیرکشاورزی به منظور تأمین معاش روستائیان صورت می گیرد، به عبارت دیگر اقتصاد روستائی کلیه مبانی اقتصادی خانوار روستائی، اعم از زراعی، صنعتی و غیره را دربر می گیرد. اما همانطور که در شکل شماره ۶ نشان داد شد رشد فیزیکی شهر سقر باعث بلعیده شدن زمینهای مستعد روستاهای پیرامونی گشته و لذا کاربری آنها به تبع این گسترش نیز تغییر کرده است، از بین رفتن زمینهای مستعد کشاورزی برای روستائیان موجب افزایش مهاجرت شغلی آنها به شهر و به وجود آمدن شغل های خدماتی و کاذب در شهر گردیده است. همچنین هدایت فعالیتهای اقتصادی روستاها در جهت رفع نیازهای شهر و همسو شدن با فعالیتهای اقتصادی شهر از دیگر اثرات آن بوده است.

توسعه روستایی را می توان فرایند اولویت بندی نقاط قوت و ضعف روستاها با توجه به شرایط زمانی و مکانی به منظور تبدیل شدن به سکونتگاهی قابل زیست و متناسب با رشد و تعالی انسانی تعریف نمود. بر این اساس می باید برای هر سکونتگاه روستایی متناسب با شرایط درونی ( نقاط قوت و ضعف) و شرایط بیرونی (محل، منطقه ای و ملی) برنامه خاص توسعه در نظر گرفته شود که برای روستاهای واقع در پیرامون شهرهای میانه اندام بر اساس مدل حومه (که از مدل های کارکردی روابط شهر و روستا است) برنامه ریزی صورت پذیرد.

بدین معنی که برنامه های یکپارچه توسعه تحت عنوان طرح جامع توسعه روستا شهری به جای طرحهای جامع و تفصیلی شهری و هادی روستایی تدوین و اجراء گردد تا ضمن کاهش خلاهای قانونی برای فضاهای حد فاصل دو سکونتگاه در راستای مدیریت یکپارچه بخش عمده ای از مشکلات را بصورت ناحیه حل نموده که برای هر ناحیه جغرافیایی باتوجه به شرایط محیطی، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی یک شرح خدمات متفاوت دارد.

### سپاسگزاری

این پژوهش از طریق پژوهانه دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت به شماره ۴/۵۸۳۰ تأمین اعتبار شده است.

### ۶ منابع

- استانداری کردستان. (۱۳۹۰)، آخرین تقسیمات کشوری شهرستان سقز. سندج: استانداری کردستان.
- افراخته حسن و محمد حجتی پور، (۱۳۹۲)، خزش شهری و پیامدهای آن در توسعه پایدار روستایی، فصلنامه انجمن جغرافیا. ۱۱ (۳۹)، ۱۵۸-۱۸۵
- امامی، محمد، (۱۳۷۹)، تغییرات اجتماعی - اقتصادی و تحولات کالبدی روستای بانه وره، پایان نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
- پوراحمد، احمد، (۱۳۸۸)، قلمرو فلسفه جغرافیا، (چاپ اول) تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- جمعه پور، محمود، (۱۳۸۷)، مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی: دیدگاه ها و روشها. (چاپ اول). تهران: انتشارات سمت.
- رضوانی، علی اصغر، (۱۳۸۱)، رابطه شهر و روستا، نشر ماکان، تهران.
- زیاری، کرامت الله، (۱۳۹۱)، مکتب ها، نظریه ها و مدل های برنامه ریزی منطقه ای، (چاپ دوم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سعیدی، عباس، (۱۳۸۲)، روابط شهر و روستا و پیوندهای روستایی - شهری یک سری بررسی ادراکی، نشریه جغرافیا، شماره یک دوره جدید.
- سعیدی، عباس، صدیقه حسینی حاصل، (۱۳۸۸)، شالوده مکان یابی و استقرار روستاهای جدید، (چاپ دوم). تهران: انتشارات شهیدی.

- شکویی، حسین، (۱۳۸۷)، *فلسفه های محیطی و مکتبهای جغرافیایی*، جلد دوم، تهران، انتشارات گیتا شناسی
- شکویی، حسین، (۱۳۷۹)، *دیدگاه های نو در جغرافیای شهری*، انتشارات سمت، تهران.
- ضیاتیانان، محمدحسن و حامد قادرمرزی، (۱۳۸۸). *تغییرات کاربری اراضی روستاهای پیراشهری در فرایند خزش شهر روستاهای نایسر و حسن آباد سنندج*، پژوهش های جغرافیای انسانی، ۴۲ (۶۸)، صص ۱۳۵-۱۱۹
- ظاهری، محمد، (۱۳۸۷)، *نقش روند گسترش کالبدی شهر تبریز در ایجاد تغییرات کاربری اراضی حومه شهر و روستاهای حوزه نفوذ مطالعه موردی؛ روستاهای الوار سفلی*، باغ معروف، شادآباد مشایخ و کندرود، مجله جغرافیا و توسعه، ۶ (۱۱)، صص ۱۹۸-۱۸۱
- قدیری معصوم، مجتبی، عزمی، آئیژ (۱۳۸۹) *تحولات اشتغال روستایی و بررسی عوامل موثر بر آن*، مجله چشم انداز جغرافیایی، سال چهارم، شماره ۱۰ صص ۱۲۰-۱۰۱
- گلنت، نیک، مری، جان تی، سوکیت، دی شاو، (۲۰۰۲)، *ترجمه آئیژ عزمی، مقدمه ای بر برنامه ریزی روستایی* ۱۳۹۲، انتشارات دانشگاه رازی، کرمانشاه
- لینچ، کنت، (۱۳۸۶)، *روابط متقابل شهر و روستا در کشورهای در حال توسعه*، ترجمه محمد رضا رضوانی و داود شیخی، انتشارات پیام، تهران
- مرکز آمار ایران، *سرشماری عمومی نفوس و مسکن*، سالهای ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، و ۱۳۹۰ شهرستان سقز
- مرکز بهداشت و درمان شهرستان سقز (۱۳۹۴)، *اطلاعات زیج حیاتی خانوارها*.
- مطیعی لنگرودی، حسین، (۱۳۸۱)، *برنامه ریزی روستایی با تأکید بر ایران*، (چاپ اول) مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- Clark, P. (2002), **Small Towns in Early Modern Europe**, Cambridge, Cambridge University Press.
- Cline, W.R., 1977, **Policy Instruments for Rural Income Distribution**, In Frank, C.R. Webb, R.C., ed., *Income Distribution and Growth in the Less Developed Countries*, the Brookings Ins., Washington, D.C
- Department for environment(2006) , **food and rural affairs rural development natural strategy plan** .DEFRA: London
- Ghosh S, Kilaru A, Ganapathy S, (2002) **Nutrition education and infant growth in rural Indian infants**, PubMed NCBI
- Hardoy .j.mitlin.d. and satterth walte.D(2001) **environmental problem in an urbanizing world** : handing sohtion for cities in Africa . Asia and Latin America .earthscan.London.
- Shultz, T., 1988, **Passing Through the Traditional Agriculture**, Translate to Persian by Sayed Mohammad Saied Nori Naini, Nai Publication. (In Persian)
- Halfacree .(1999)**A new Space or spatial effacement? alternative futures for the postproductivist , in walford,N.,Everitt,J. and Napton ,D.(eds)Reshaping the countryside : perceptions and processes of rural change** , CABI:Wallingford
- Main.H (1995) **the effects of urbanization in rural environments in Africa**. Int.Binns(ed)people and environment in Africa .john willed .4-57
- Mc Gregor D. & Simon D & Thompson D., 2005, **The Peri-urban Interface; Approaches to Sustainable Natural and Human Resource Use**, EARTHSCAN.
- Nadin,v(2007) **the emergence of the spatial planning approach in England , in planning practice and research** ,22,p43-62
- Pryor, Robin, (1968), **Defining the Rural- Urban Fringe**, Social Forces, Vol. 47 ,No 2, PP. 202-215.
- Rees,w(1992) **ecological foot parints and carrying capacity : what urban economies leaves out environment and urbanization** .p121-130

- Owusu, G. (2005), **The role of District Capitalism regional development: Linkingsmalltowns, rural-urban linkages and decentralization in Ghana**, International Development Planning Review, 27. 59-90.
- Yao,S.Zhang,Z.and feng,G.(2005) ; **rural urban and regional inequality in out put , income & consumption in China under Economic reform**, journal of Economic Studies , 32,4-24.
- Zeller, Manfred. 2006. **Rural development theory and policy**. Germany, University of Hohenheim.
- Peter H Verburg, Tom (A.) Veldkamp, Johan Bouma, (1999), **Land use change under conditions of high population pressure: the case of JavaGlobal Environmental Change** Volume 9, Issue 4,December 1999, Pages303–312;

